<< Öppna Bokmärken för att se innehållet

ADAM AV BREMEN

Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar

Översatt av
Emanuel Svenberg

Kommenterad av
Carl Fredrik Hallencreutz
Kurt Johannesson
Tore Nyberg
Anders Piltz

PROPRIUS FÖRLAG • STOCKHOLM 1984

Utgivningen av detta verk
har möjliggjorts genom bidrag från

Olaus Petristiftelsen
Samfundet Pro Fide et Christianismo
Kungliga Vitterhets- Historie- och
Antikvitets Akademien

© 1984, översättaren, respektive författare, Samfundet Pro Fide et Christianismo samt Proprius förlag, Stockholm

Omslag: Mårten Morander

Redigering: Björn Sahlin

Tryckt hos Schmidts Boktryckeri, Helsingborg 1984

ISBN 91-7118-447-3

INNEHÅLL

Introduktion 7

ADAMS FYRA BÖCKER
MED SKOLIER OCH KOMMENTARER

Adams företal 13

Första boken 17
Skolier till Första boken 63

Andra boken 67
Skolier till Andra boken 117

Tredje boken 129
Skolier till Tredje boken 187

Fjärde boken 197
Inledning 197
Beskrivning av Nordens öar 204

Magister Adams epilog till biskop Liemar 241
Skolier till Fjärde boken 243

NOTER TILL HUVUDTEXTEN 257

FYRA PERSPEKTIV PÅ ADAM

Stad, skrift och stift 295
Några historiska inledningsfrågor. **Tore Nyberg**

Adam, Bibeln och auctores 341
En studie i litterär teknik. **Anders Piltz**

Adam, Sverige och trosskiftet 355
Det missionsvetenskapliga perspektivet. **Carl F Hallencreutz**

Adam och hednatemplet i Uppsala 379
Kurt Johannesson

Kommenterad bibliografi 409

Personindex 422

Bildförteckning 431

INTRODUKTION

ADAM OCH HANS HISTORIA

Det var vid 1060-talets mitt som Magister Adam kom till Bremen. Där skulle hans bestående insats bli författandet av *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum.* Det är Hamburg-ärkebiskoparnas historia, som nu för första gången blir tillgänglig i sin helhet på svenska.

Adams bakgrund är okänd. Enligt ett tillägg i texten till beskrivningen av de nordiska öarna (skolion 141) skulle han ha kommit från Sydtyskland. Hans odiskutabla lärdom tyder på att han tidigare studerat i Bamberg, ett samtida sydtyskt lärdomscentrum.

Omständigheterna kring Adams ankomst till Bremen och hans arbetsuppgifter i det nordtyska ärkesätet är inte klara. Av förkortningen i titeln till bokens epilog att döma var Adam domskollärare (M = *magister).* Den stiftshistoria som han ställde samman är dock ingen vanlig lärobok. Adams *Gesta* är snarare en institutionshistorisk försvars- och programskrift. I ett kritiskt läge för Hamburg-Bremens ärkestift klargör Adam biskopsdömets förpliktande traditioner. Genom att väga ärkebiskop Adalberts eftermäle på guldvåg — och finna honom brista i måttfullhet *(temperantia)* — anger han ett dygdemönster och en kyrklig inriktning som hans efterträdare Liemar bör iaktta för att Hamburg-Bremen på nytt skall leva upp till sitt höga kall.

Adam hade tydligen inte varit bara en tillbakadragen domskollärare i Bremen. Epilogen tyder på att han varit en av kandidaterna som nämndes som efterträdare till Adalbert 1072. Han framstår som välorienterad om olika förhållanden inom sitt stift och dess ledning. Han hade fått direkt redovisning av Adalbert om ärkebiskopens missionsstrategi. Dessutom hade han fått tillfälle att sammanträffa med den danske kungen Sven Estridsson. Han lade stor vikt vid att kunna meddela vad han lärt av denne om olika förhållanden inom det nordiska missionsområdet.

Från 900-talets förra hälft hade Hamburg-Bremen spelat en viktig roll i kyrkolivet inom det tysk-romerska riket. Kraftfulla kyrkoledare, från ärkebiskop Unni till hans sentida kollega Adalbert, hade tagit aktiv del i tysk utrikes- och inrikespolitik. Beläget längs gränsen mot Danmark erbjöd det nordtyska ärkebiskopsdömet den naturliga basen för intensifierade missionsförsök bland de vilda folken i norr.

1043 hade den ambitiöse — kanske makthungrige — Adalbert blivit

ärkebiskop i Bremen. Han dog under tragiska omständigheter trettio år senare. Under hans tid som ärkebiskop hade Hamburg-Bremens ställning börjat svikta.

Kyrkomötet i Tribur 1066 medförde den personliga katastrof som ärkebiskop Adalbert senare inte tycks ha hämtat sig från. Hans kollega och kombattant, Anno från Köln, lyckades vinna både majoriteten och kejsarmodern för sin sak: Adalbert förvägrades sin plats i förmyndarregeringen för kejsar Henrik IV.

Visserligen lyckades Adalbert rehabilitera sig politiskt innan han dog. Men hans sista år lämnade en oroande fråga efter sig: dog han som en värdig apostlarnas arvtagare eller ej?

Till Adalberts tvetydiga insats kom en annan fråga som ansträngde Hamburg-Bremens ställning än mer. Under 1060-talet hade andra teologiska och kyrkorättsliga ideal börjat överflygla de rikskyrkliga traditioner som Hamburg-Bremen förvaltade. Från Leo IX:s tid visade sig franskt inspirerade tankar på större kyrklig enhetlighet och samordning under påven i Rom ha framtiden för sig. Det gällde också den dominerande missionsstrategin.

Det är därför inte ägnat att förvåna, att Leo IX bryskt avvisade Adalberts planer att göra sig själv till patriark över kyrkorna i norra Europa. Också den mot Hamburg-Bremen till synes lojale Sven Estridsson började orientera sig i annan riktning. Han prövade möjligheterna att upprätta ett danskt ärkebiskopsdöme direkt relaterat till Rom. Redan tidigare hade sådan kyrklig självständighet förverkligats i Polen. Ärkebiskopen i Gnesen företrädde egna kyrkorättsliga anspråk. För svenskt vidkommande skulle detta få följder under Erik Segersälls tid lika väl som under Emund Olofssons av Adam kritiserade period som kung i Sverige.

Mot denna bakgrund blir Adams programförklaring i förordet begriplig. Han ville skriva en försvarsskrift för Hamburg-Bremens ärkestift för att göra det på nytt värdigt sitt stora missionsuppdrag.

Adams framställning är brett anlagd. Arbetets två första böcker är närmast stifts- och missionshistoriska. De omfattar utvecklingen från den förste Bremenbiskopens tid på 780-talet till Adalberts tillträde som ärkebiskop. Här visar Adam hur han förstår missionshistorien mot bakgrund av religiösa och politiska maktförskjutningar som han tolkar inom ramen av ett medvetet frälsningshistoriskt perspektiv.

Tredje boken är främst biografisk och koncentrerar sig på Adalbert och hans tid. Adam söker förstå ärkebiskopens bevekelsegrunder också när han inte sympatiserar med dennes beteende. Samtidigt kritiserar han Adalbert för brist på måttfullhet.

Adams fjärde bok är den del som fått flest läsare. Den har närmast etnologisk orientering. Det är här som Adam beskriver Uppsalatemplet och ställer inrättandet av Sigtuna stift i relation till detta maktcentrum.

Men fjärde boken är mer än kulturgeografi och religionshistoria. Den ger framför allt uttryck för Adalberts missionsstrategi. Detta förhållande understryks när materialet mellan tredje bokens avslutning och beskrivningen av Nordens öar får plats som inledning till fjärde boken. Hithörande frågor klargörs av Tore Nyberg i hans orienterande översikt.

Endast Adams fjärde bok, beskrivningen av Nordens öar, har hittills varit tillgänglig på svenska, i en 1700-talsöversättning. Men verket har genom tiderna påverkat hela den nordiska historieskrivningen, som framgår av Kurt Johannessons lärdomshistoriska längdsnitt. Därför är det angeläget att det nu föreligger i sin helhet i modern språkdräkt.

Huvudansvarig för denna översättning är Emanuel Svenberg. Han har tidigare gjort viktiga latinska texter kända för en bredare läsekrets. Nu träder genom Svenbergs översättning Adam fram i helfigur.

Folkslagsnamn och kyrkorättslig terminologi har erbjudit skilda problem vid översättningen. Detta har engagerat vår tvärvetenskapliga projektgrupp i livliga och lärorika meningsutbyten. Tore Nyberg klargör vad som t ex ligger bakom valet av termerna "sveonernas land" för *Sueonia* och "samhälle" för *civitas*.

Adam var klassiskt bildad och väl bevandrad i den Heliga Skrift. Det är mot denna bakgrund han söker tolka förhållanden bland folken utanför riket. Antika litterära mönster styr Adams personteckning. Detta illustreras närmare i Anders Piltz' studie i Adams litterära teknik.

Adams framställning är en viktig källa för studiet av svensk historia och av trosskiftet i Sverige från 900-talets senare hälft till 1070-talet. I sin orienterande översikt diskuterar Carl F Hallencreutz Adams Sverigebild och tolkning av trosskiftet.

Det var troligen under 1070-talets förra hälft som Adam blev klar med sitt första manuskript och presenterade det för Liemar. Därefter har både han själv och senare sekreterare tillfogat vissa uppgifter i en serie skolier. Så blev Adams text redan tidigt kommenterad. Också Adam på svenska kräver kommentarer för att hans ärende skall bli klart och hans informationer gå fram. Tore Nyberg och Carl F Hallencreutz delar ansvar för den löpande notdelen.

Det finns inte bevarat något handskrivet original till Adams *Gesta*. Texten finns återgiven i olika handskriftsvarianter. Tore Nyberg illustrerar handskriftsläget i sin orienterande översikt. Där betydande varianter kommer till uttryck i olika handskrifter motiveras våra val i kommentarerna till respektive ställen i huvudtexten eller skolierna.

Denna Adamvolym är resultatet av ett värdefullt tvärvetenskapligt projektarbete. Den vänder sig också till olika läsare, med olika infallsvinklar. Adams *hela* text blir därmed tillgänglig för en bred läsekrets. I helfigur kan Adam göra oss mer förtrogna med vår egen kulturs rötter.

VÄGLEDNING FÖR FORTSATT LÄSNING

Också denna utgåva av Adams *Gesta* har sina marginalanteckningar. De redan omnämnda skolierna samlas och kommenteras efter respektive bok. Deras ursprungliga plats i handskrifterna markeras med förkortningen Skl + löpande nummer i marginalen till det ställe i huvudtexten, som Adam själv eller någon senare sekreterare funnit skäl att komplettera eller vidareutveckla.

Två tillägg till huvudtextens beskrivning av de nordiska öarna i en sen handskrift (A 3) förs till förteckningen av skolier till fjärde boken. I övrigt markeras tillägg till huvudtexten med klammer [. . .] och diskuteras där så erfordras i den löpande notförteckningen.

Som redan framgått kommenteras inte bara skolierna utan även Adams huvudtext. Där så sker anges detta genomgående med siffra i löpande följd (1—757) i marginalen till berört ställe i huvudtexten. Anmärkningarna samlas i en särskild notförteckning efter kommentarerna till fjärde bokens skolier (sid 257—291). Vid den fortsatta läsningen kan det därför vara lämpligt att ha tre bokmärken: ett för huvudtexten, ett för skolierna med kommentarer och ett för själva notförteckningen.

I anmärkningarna till skolierna och i enskilda noter till huvudtexten hänvisas ibland till de redan nämnda orienterande översikterna (sid 295—408). Dessa artiklar anlägger olika perspektiv på Adam av Bremen, på hans tid och på hans text. De ger en fylligare bakgrund för en mer fullständig förståelse av Adams *Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar.*

Den som närmare vill pröva underlaget för de ställningstaganden i tolkningsfrågor som görs i notförteckningen och anmärkningarna till skolierna lika väl som i dessa orienterande översiktsartiklar hänvisas till den kommenterade bibliografin. Den är tematiskt uppbyggd för att ge en mer lättillgänglig införing i den aktuella forskningsdebatten om Adam och hans brett anlagda stiftshistoria.

KAPITEL 60

Därefter for han, i den store predikanten Ansgars spår, över Östersjön och kom inte utan möda fram till Birka. Efter den helige Ansgars död hade på sjuttio år ingen from lärare vågat 146
fara ända dit, förutom, efter vad jag ser i skrifterna, Rimbert ensam. Till den grad hade förföljelsen hindrat de våra. Birka är götarnas stad och belägen mitt i sveonernas land, inte långt från det tempel som heter Uppsala och som sveonerna räknar som allra mest ansett när det gäller gudarnas dyrkan. Här 147
bildar en vik av det hav som kallas det baltiska eller barbariska en hamn, som vetter mot norr och som är välkommen för de vilda folk som bor spridda runt detta hav, men som är mycket riskabel för dem som är oförsiktiga och obekanta med nejden. Ty invånarna i Birka hemsöks ofta av angrepp från de i trakten talrika sjörövarna, och då de inte kan stå dessa emot med vapenmakt, försöker de att med list bedra sina fiender. De har blockerat havsviken på en sträcka av över hundra stadier genom osynliga stenmassor och gjort infarten riskfylld lika mycket för sina egna män som för rövarna. Emedan denna ankarplats är den säkraste i sveonernas kustområden, brukar alla skepp, tillhöriga daner och nordmän såväl som slaver och sember och andra Östersjöstammar, samlas där regelmässigt i och för olika nödvändiga affärer.

KAPITEL 61

I denna hamn gick Herrens bekännare i land och företog sig att ta kontakt med befolkningen i sitt ovanliga ärende. Ty sveoner och götar, eller med ett bättre namn nordmän, hade under den period av barbariska erövringståg, då många kungar utövade ett blodigt herravälde några få år i följd, fullständigt glömt den kristna religionen och kunde nu inte lätt övertalas att tro på den. Jag har hört av danernas ofta citerade kung Sven, att sveonerna vid denna tid styrdes av en viss Ring tillsammans med hans söner Erik och Emund. Det är samme Ring som före sig haft Anund, Björn och Olof, om vilka man kan läsa i den helige Ansgars levnadsbeskrivning, jämte andra som inte nämns vid namn. Och det är troligt att Guds strids- 148

man Unni vänt sig till dessa kungar, fastän de inte var troende, och att han med deras tillåtelse predikat Guds ord i sveonernas land. Och liksom det enligt min uppfattning är onödigt att efterforska de mäns gärningar, som inte trodde, så är det föga fromt att förbigå deras frälsning som först trodde, liksom dem genom vilka de fördes till tro. Sveoner och götar, bland vilka den helige Ansgar först hade sått trons utsäde, men som hade återfallit i sin hedendom, blev nu på nytt kallade till tro av den helige fader Unni. Det räcker att veta detta. Om jag sade mera, skulle jag påstås vilja komma med lögner. Det är nämligen bättre, som den helige Hieronymus säger, att säga sanningen på ett oskickligt sätt än att vältaligt frambära vad som är lögnaktigt. 149

KAPITEL 62

När Guds budbärare hade fullgjort sitt missionsuppdrag och slutligen beslöt sig att fara hem, insjuknade han i Birka och lämnade där sin trötta kroppshydda. Men hans själ steg, ledsagad av en procession av själar som han vunnit, upp till det himmelska fosterlandets höjder, där den alltid skall glädjas. Biskopens lärjungar ombesörjde då under gråt och glädje hans likfärd. Hans kropp begrov de i staden Birka och tog endast med hans huvud till Bremen, vilket de under tillbörliga hedersbetygelser bisatte framför altaret i S:t Petersdomen. Efter att ha kämpat den goda kampen och fullbordat loppet dog han i "Skytien", som det står skrivet, i Herrens år 936, i den nionde indiktionen, i mitten av september. Detta är Otto den stores första regeringsår och det hundrafyrtioåttonde året efter Willehads, den förste Bremenbiskopens, död. 150 151 152

KAPITEL 63

Hör, ni biskopar, som sitter därhemma och sätter ärans, vinningens, bukens och sömnens korta glädje främst i er biskopliga gärning! Betrakta, säger jag, denne man, som var blygsam och fattig på det jordiska men en prisvärd och stor Kristi

denna ända till den skytiska havsbukten och det hav man kallar Östersjön. Om detta havs natur har Einhard kortfattat skrivit i kejsar Karls levnadsbeskrivning på tal om kriget med 182
slaverna:

KAPITEL 19

"Från den västliga Oceanen", säger han, sträcker sig mot öster, med okänd längd och med en bredd som ingenstädes överstiger 100 romerska mil och som på många ställen är mindre, ett hav, runt vilket många folkstammar bor. Danerna och sveonerna, som vi kallar nordmän, bebor både dess norra strand och alla öar i det. Men den södra stranden bebos av slaver och andra folk, bland vilka särskilt märkes wilzerna, som kungen då förde krig mot. Genom ett enda fälttåg, som han personligen ledde, slog och underkuvade han dem så grundligt, att de i fortsättningen ansåg det vara klokt att inte längre vägra att lyda hans befallningar."

KAPITEL 20

Så säger Einhard. Men eftersom slaverna så ofta kommer på tal, anser jag det lämpligt att i en kort historisk framställning säga något om det slaviska landets natur och folkstammar, särskilt som ju slaverna vid denna tid, tack vare vår ärkebiskop Adaldags nitälskan, nästan samtliga sägs ha blivit omvända till kristendomen. 183

KAPITEL 21

Slavernas land, som är Tysklands största landskap, bebos alltså av vinulerna, som förr kallades vandaler. Det sägs vara 184
tio gånger så stort som vårt Sachsen, särskilt om man räknar Böhmen till slavernas land jämte polanerna, som bor på andra sidan Oder och som är avvikande varken till seder eller språk. Skl 14

Bok IV

Urval av texter som har anknytning
till exempel på problemen:
Väderstreck hos Adam
Det s.k. Baltiska havets idé

BOK 4

KAPITEL 4

Fyn är näst efter Vendel en ganska stor ö, som ligger vid inloppet till de vilda folkens hav. Den ligger nära det landskap som heter Jylland, varifrån man överallt lätt kan nå den. Där ligger det stora samhället Odense, och runt omkring den finns små öar, som alla är fruktbara. Man skall komma ihåg, att om 592
man reser från Jylland till Fyn, håller man rakt mot norr. Men om man passerar över Fyn mot Själland, vänder man sig mot öster. Det finns två möjligheter att fara över till Själ- 593
land, en från Fyn, en annan från Århus, och båda sträckorna 594
är lika långa. Havet är av naturen stormigt och rymmer en dubbel fara: även om man har förlig vind, kan man med nöd undgå att råka i händerna på sjörövare.

KAPITEL 5

Ön Själland, som är mycket stor, ligger i en inre bukt av det baltiska havet. Denna ö, som är berömd såväl för sina mäns Skl 108
Skl 109

tapperhet som för sin fruktbarhet, är två dagsresor lång och nästan lika bred. Dess mycket stora samhälle är Roskilde,
595 danernas kungasäte. Denna ö ligger lika långt från Fyn som från Skåne, och överfarten till dessa tar ett dygn. Den har i väster Jylland, samhällena Århus och Ålborg samt Vendel. Men i norr, där den är öde har den det norska havet. I söder däremot ligger det förut omtalade Fyn samt den slaviska havsviken. I öster vetter den mot en utskjutande del av Skåne, där
596 samhället Lund är beläget.

KAPITEL 6

Där finns gott om guld, som samlas genom sjörövarfärder. Dessa sjörövare, som invånarna kallar vikingar, våra landsmän däremot askomanner, betalar skatt till den danske kungen för att få tillåtelse att ta byte från de vilda folkslag som
597 bor i stort antal runt detta hav. Därför händer det också att de gentemot sina egna landsmän missbrukar den frihet, som de har fått beträffande fiender. De är helt trolösa mot varandra, och så snart en av dem har tagit en annan tillfånga, säljer de honom utan förbarmande som slav antingen till en vän eller till en främling. Danerna har för övrigt mycket annat både i lagar och i sedvänjor, som strider mot vad som är rätt och billigt. Det enda av dessa ting som jag har ansett nödvändigt att beröra är att kvinnorna genast säljs, om de har bedrivit otukt. Om männen har förbrutit sig mot konungens värdighet eller har gripits för något annat brott, föredrar de
Skl 110 att halshuggas framför att bli piskade. Där finns inte något annat straff än avrättning eller träldom, och man sätter sin ära i att visa glädje, när man har blivit dömd. Ty tårar och klagan och andra uttryck för hjärtats ånger, som vi anser hälsobringande, avskyr danerna till den grad, att ingen får begråta sina synder eller sina anhörigas död.

KAPITEL 7

Från Själland till Skåne finns det många sjöförbindelser, den
Skl 111 kortaste till Helsingborg, som man t o m kan se. Skåne är den

vackraste provinsen i Danmark, som också dess namn visar. 598
Det är väl rustat med män, fruktbart och rikt på handelsvaror, och det är nu fullt av kyrkor. Skåne är två gånger så stort som Själland — det har nämligen 300 kyrkor, medan Själland sägs ha hälften så många, Fyn tredjedelen. Skåne är den yttersta delen av Danmark och utgör en halvö. Det är nämligen omgivet av hav på alla håll med undantag av en sammanhängande landarm i öster, som utgör gräns mellan sveonernas land och Danmark. Där finns djupa skogar och svårtillgängliga berg, som man måste passera på väg från Skåne till Götaland, så att man kan fråga sig om det är fördelaktigare att undvika en farlig resa till lands genom en vågsam sjöfärd eller tvärtom.

s. 208
599
Skl 112
600

KAPITEL 8

För landskapet Skåne var hittills ingen biskop insatt, utan åtskilliga, som kom från andra distrikt, skötte tillfälligtvis om detta stiftsområde. Sedermera förestod biskop Gerbrand på Själland och efter honom Avoco kyrkan i bägge landskapen. Men sedan Avoco nyss dött, har kung Sven delat det skånska området i två biskopsdömen. Det ena, nämligen det i Lund, tilldelade han Henrik, det andra, nämligen det i Dalby, fick Egino. Denne blev vigd av ärkebiskopen, medan Henrik förut hade varit biskop på Orkneyöarna, och han sägs ha varit kung Knuts skattmästare i England. Dennes tillgångar tog han med sig till Danmark och levde där ett liv i överflöd. Man berättar också om honom, att han fann så stort nöje i den fördärvliga vanan att dricka sig redlös, att han till sist dog genom att kvävas av sina egna spyor. Vi har hört att detsamma har hänt även Avoco och likaså andra. Egino däremot var en mycket beläst man och mycket ren i sina seder, och han ägnade sig med brinnande iver åt hedningarnas omvändelse. Sålunda vann denne man för Kristus många folkstammar, som ännu var hängivna åt avgudadyrkan, framför allt det vilda folkslag som kallas blekingar samt de som bor på ön Holm, grannar till götarna. När de hörde hans predikan, sägs de alla ha rörts till tårar och visat ånger över sin villfarelse

601
Skl 113
602
603
604
605

s.211 på så sätt att de genast slog sönder sina gudabilder och självmant tävlade om att bli döpta. Sedan kastade de sina skatter och allt vad de hade för biskopens fötter och bad ivrigt att han skulle värdigas ta emot det. Men biskopen avböjde detta och uppmanade dem att för dessa pengar bygga nya kyrkor, mätta de behövande och friköpa fångar, som det finns många av i dessa trakter.

KAPITEL 9

Denne högsinnade man sägs också vid den tid, då en svår förföljelse mot de kristna uppblossade i Sverige, ofta ha besökt kyrkan i Skara och övriga trogna, därför att de inte hade
606 någon herde. Han tröstade dem som hade kommit till tro på Kristus och förkunnade ihärdigt Guds ord för de icke troende.
607 Där högg han också den vittberömda statyn av Frej i stycken. På grund av dessa märkliga och kraftfulla insatser hölls gudsmannen i fortsättningen i stor ära hos den danske kungen. När sedan fete Henrik avlidit, fick han ledningen av Skånes bägge
Skl 114 stiftsområden, det i Lund och det i Dalby. Han tog snart sitt säte i Lund, men i Dalby förordnade han att det skulle finnas en prost och ett brödraskap av präster, som levde efter klosterregler. Sedan han alltså med glans beklätt sitt ämbete i tolv år gick han salig hem till gemenskapen med Kristus, just som han kommit tillbaka från Rom. Hans och biskopens på Fyn död
608 Skl 115 inträffade samma år som vår ärkebiskop gick bort.

KAPITEL 10

Då jag nu har fått ett lägligt tillfälle, finner jag det lämpligt
609 Skl 116 att säga något om det baltiska havets beskaffenhet. Eftersom jag tidigare på tal om biskop Adaldags Gesta har omnämnt
610 detta hav med utgångspunkt från Einhards skrifter, vill jag nu som en närmare utläggning fylligare framlägga vad denne i korthet omnämnde, för att våra landsmän skall få kännedom härom. "Det är en havsbukt", säger han, "som sträcker sig från västerhavet mot öster." Av dem som bor vid denna bukt kallas

den den baltiska, eftersom den sträcker sig som ett bälte ett långt stycke genom de skytiska länderna ända till de grekisk-katolska länderna. Samma hav benämns de vilda folkslagens hav eller den skytiska havsbukten av de vilda folkslag som bor vid det. Västerhavet åter synes vara det hav som romarna kallar det britanniska. Det är ofantligt vidsträckt, skräckinjagande och farofyllt och omsluter i väster Britannien, som nu kallas England. I söder når det ned till Frisland och till den del av sachsarnas land, som är underordnad vårt Hamburgstift. Öster om sig har det danerna och det baltiska havets mynning samt nordmännen bortom danerna. Men i norr strömmar detta hav förbi Orkneyöarna och omsluter jordkretsen i oändliga vidder, med Hibernia, skottarnas fosterland, som nu kallas Irland, till vänster, till höger Nordlandets klippor, men längre bort öarna Island och Grönland. Där vidtar det hav som kallas Ishavet.

611 Skl 117 Skl 118 Skl 119 612 613

KAPITEL 11

Einhards uppgift, att det baltiska havets längd är okänd, har nyligen bekräftats genom en energisk insats av de tappra männen Gamle Wolf, danernas jarl, och Harald, nordmännens kung. Efter att trots resans stora besvär och under stora risker för sina följeslagare ha utforskat detta havs storlek, återvände dessa slutligen nedbrutna, förföljda både av stormar och pirater. Men danerna försäkrar att detta havs utsträckning på längden ofta konstaterats av flera, och att några med förlig vind på en månad nått fram till Novgorod i Ryssland. Vad angår bredden anmärker Einhard att den ingenstans överskrider hundra romerska mil men befinns vara smalare på många ställen. Detta kan man se vid början av denna havsbukt, vars inlopp från Oceanen mellan danernas udde Ålborg eller Vendel och Nordlandets klippor är så trångt, att båtar lätt kan segla över det på ett dygn. När nu detta hav har lämnat danernas område, sträcker det sina armar vitt och brett men drar ånyo ihop sig vid götarnas land mitt emot vilket wilzerna bor. Ju längre in det sedan tränger, desto vidare breder det ut sig åt bägge sidor.

614 615 616 Skl 120 617 618

KAPITEL 12

"Runt om detta hav", säger Einhard, "bor många olika folk. Danerna och sveonerna, som vi kallar nordmän, bebor nordkusten och alla öar i havet. Vid sydkusten bor slaver, ester och åtskilliga andra stammar, bland vilka de viktigaste är welataberna, som också kallas wilzer." Daner och sveoner och övriga folk bortom Danmark kallas alla av frankernas historieskrivare nordmän, då däremot de romerska författarna benämner dem hyperboreer, vilka Martianus Capella prisar högt.

KAPITEL 13

De första som bor vid mynningen av det omtalade havet, vid dess södra strand och åt vårt håll, är de daner som kallas jutar, boende ända ned till sjön Slien. Där börjar Hamburgstiftets område, som sträcker sig ett långt stycke genom de slaviska kustfolkens land ända till floden Peene. Där slutar vårt stift. Från denna gräns fram till floden Oder har wilzerna och liutizerna sina boplatser. Bortom Oder bor, enligt vad vi har hört, pomrarna. Längre bort utbreder sig polanernas vidsträckta land, som säges gränsa till Ryssland. Detta är det sista och största landområdet, som också utgör gränsen för denna havsarm, och där bor vinulerna.

KAPITEL 14

Men om vi vänder tillbaka till det baltiska havets mynning i norr, möter vi först nordmännen, därefter skjuter det danska landskapet Skåne fram, och öster därom bebor götarna ett vidsträckt område upp till Birka. Därefter kommer sveonerna, som härskar över stora landområden ända fram till Kvinnolandet. Öster därom säges wizzer, mirrer, lamer, skuter och turkar bo, ända fram till Ryssland. Där slutar åter denna havsbukt. Detta havs kuster har alltså i söder tagits i besittning av slaver, i norr av svenskar.

De som känner till dessa trakter påstår att det finns människor som landvägen farit från sveonernas land ända till Grekland. 629
Men en sådan färd är omöjlig med tanke på de vilda folk som måste passeras. Därför riskerar man hellre en resa till sjöss.

KAPITEL 16

I denna havsarm finns många öar, som samtliga behärskas av daner och sveoner, vartill kommer några som hålls av slaverna. Den första av dessa öar är Vendel vid inloppet till detta hav, den andra är Mors, den tredje är Thy, alla liggande nära varandra. Den fjärde är Samsö, som ligger mitt emot samhället Århus. 630 Den femte är Fyn, den sjätte Själland, den sjunde är dess granne. Vi har förut talat om dessa. Den åttonde, som 631 ligger nära Skåne och Götaland, heter Holm, en mycket känd 632 dansk hamn och en säker ankarplats för de skepp som brukar fara till de vilda folkslagen och till de grekisk-katolska områdena. Dessutom ligger sydost om Fyn sju andra mindre öar, som vi ovan sagt vara mycket bördiga, nämligen Mön, Femern, Falster, Lolland, Langeland och andra, alla i närheten 633 av varandra. Lolland däremot sträcker sig längre ned mot slävernas land. 634 Dessa femton öar hör till det danska riket, och alla är numera smyckade med det kristna namnet. Längre in finns det ännu flera öar, som ligger under sveonernas herravälde. Den största av dem är Kurland. Den har en längd av 635 åtta dagsresor. Dess mycket grymma befolkning skys av alla på grund av dess ivriga avgudadyrkan. Där finns gott om guld och präktiga hästar. Alla hus är fulla av hednapräster, spåmän och trollkarlar, vilka också är klädda som munkar. Hela världen, särskilt spanjorer och greker, hämtar orakelsvar där. Jag tror att det är detta land som i den helige Ansgars Vita kallas "Chori" och som sveoner då gjorde skattskyldiga 636 under sig. En enda kyrka har nu byggts där på initiativ av en köpman, som den danske kungen förmådde därtill med hjälp av rikliga gåvor. Kungen själv har, full av fröjd i Herren, gett mig detta ljuvliga budskap. 637

Man har dessutom upplyst mig om att flera andra öar finns s.216
i detta hav. En av dessa är det stora Estland, inte mindre än den som vi nyss talade om. Även dess invånare är helt okunniga om de kristnas Gud. De dyrkar drakar och fåglar, till vilka de till och med offrar levande människor, som de tillhandlar sig av köpmän efter att grundligt ha undersökt hela deras kroppar. Om de har något skönhetsfel, försmås de nämligen av drakarna. Denna ö skall ligga nära Kvinnolandet, medan den förutnämnda inte ligger långt från sveonernas Birka. 638

KAPITEL 18

Av de öar som ligger vid slavernas kustland har jag hört att tre är märkligare än de andra. Den första av dem heter Femern. Den ligger mitt emot wagrierna, så att den kan ses från Oldenburg, liksom den som heter Lolland. Den andra ligger mitt emot wilzerna och bebos av ranerna eller runerna, en mycket tapper slavisk stam. För dem gäller den lagen, att inga 639 Skl 121
av slavernas gemensamma angelägenheter får avhandlas utan att man tillfrågar dem om deras åsikter. Så mycket respekterar man dem nämligen med anledning av deras nära förtrogenhet med gudarna, eller snarare demonerna, vilka de dyrkar mera ivrigt än andra. Alltså är båda dessa öar fyllda av pirater och grymma sjörövare, som inte skonar några förbifarande. De tar nämligen livet av alla dem som andra brukar sälja som slavar. Den tredje ön, som heter Sembland, gränsar till 640 641
ryssar och polaner. Den är bebodd av sember eller pruzzer, Skl 122
ett mycket människovänligt folk, som skyndar i väg för att möta och hjälpa sådana som är i sjönöd eller som ofredas av sjörövare. De sätter intet värde på guld och silver men har mängder av utländskt pälsverk, vars doft har bragt vår världsdel högmodets dödsbringande gift. Själva räknar de dessa ting som rena gödseln, detta, som jag tror, till vårt fördärv, vi som till varje pris är lystna efter pälsverk som efter den högsta lycksalighet. Alltså erbjuder de oss dyrbara mårdskinn i utbyte mot de kläder av ylle, som vi kallar "veckade

s.217 kappor". Om dessa människors karaktär skulle mycket berömvärt kunna sägas, om de blott trodde på Kristus, men den som predikar om honom förföljer de på ett omänskligt sätt. Böhmarnas berömde biskop Adalbert vann martyrkronan hos
642 dem. Fastän våra landsmän har allt annat gemensamt med dem, förbjuder de oss än i dag tillträde till lundar och källor, vilka de tror skall förorenas genom kontakt med de kristna. Sina dragdjurs kött använder de till föda, och deras mjölk och blod dricker de i sådan mängd, att de säges berusa sig därmed.
643 Människorna är tatuerade i blått, har röda ansikten och långt hår. Dessutom är de oåtkomliga bakom sina träskmarker och vill inte tåla någon som härskare över sig.

KAPITEL 19

Det finns också flera andra öar i detta hav, alla fyllda av vilda folkslag, och därför undviker de sjöfarande dem. Likaså berättar man att det bor amazoner vid dessa det baltiska ha-
644
Skl 123 vets kuster. Landet kallas nu Kvinnolandet. Somliga påstår att de blir havande genom att dricka vatten. Andra berättar att de blir havande med barn genom umgänge med förbifarande köpmän eller med sådana, som de håller fångna hos sig, eller med andra sällsamma väsen, som det finns gott om där, och dylikt anser jag vara mera trovärdigt. När de nedkommer, blir den manliga avkomman varelser med hundhuvuden,
Tillägg medan de som föds av honkön blir mycket sköna kvinnor. De lever tillsammans och försmår umgänge med män, och om sådana kommer dit, jagar de manhaftigt bort dem. De s k hund-
645 huvudena har sitt huvud på bröstet. Man kan ofta se dem som fångar i Ryssland, och de skäller när de skall tala. Där finns även de som kallas alaner eller albaner, vilka kallar sig själva
Skl 124
646 wizzer, grymma storätare, som föds gråhåriga. Solinus nämner dem i sina skrifter. Deras land försvaras av hundar. Om
647 de måste inlåta sig i strid, ställer de upp en slagordning av
648 hundar. Där lever också bleka, gröna och långlivade människor, som kallas huser, och slutligen de som benämnes antro-
649 pofager och som lever av människokött. Där finns också andra märkvärdiga varelser, som sjöfarande berättar att de ofta sett, men dylikt anses av våra landsmän vara föga troligt.

Så mycket har jag haft att berätta om det baltiska havet eller de vilda folkens hav. Såvitt jag känner till, har ingen lärd man talat om detta, med undantag av ovannämnde Einhard. Men förmodligen är det detta hav, tror jag, som med andra namn av de gamla romarna kallas de skytiska eller maeotiska träsken, geternas öken eller den skytiska kusten, som Martianus säger vara tätt befolkad av en mängd olika barbarfolk. Där, säger han, bor geter, daker, sarmater, alaner, neutrer, geloner, antropofager, troglodyter. Av medlidande med deras villfarelse bestämde vår ärkebiskop Birka som huvudort för dessa folk. Det ligger i centrum av sveonernas land, mitt emot det slaviska samhället Jumne, och har lika långt till alla kuster vid detta hav. Den förste av våra landsmän, som han vigde för samhället Birka, var abboten Hiltin, som han själv ville skulle heta Johannes. — Men nu är det nog med upplysningar om danernas öar. Låt oss nu ägna vår uppmärksamhet åt sveonerna och nordmännen, som är grannar till danerna.

650 651 652 Skl 125 Skl 126 653 Skl 127 654 655

KAPITEL 21

När man har passerat de danska öarna, öppnas en annan värld för en, nämligen sveonernas land och Nordlandet, som utgör två vidsträckta riken i norr, hittills nästan okända för våra landsmän. Den välunderrättade danske kungen berättade för mig, att Nordlandet knappt kan genomfaras på en månad, medan sveonernas land svårligen låter sig passeras på två månader. "Detta", sade han, "har jag själv kunnat konstatera, när jag en gång under kung Jacob i tolv år gjorde krigstjänst i dessa länder, som bägge är omgivna av mycket höga berg, särskilt Nordlandet, som med sina fjäll omsluter sveonernas land." De gamla författarna Solinus och Orosius tiger inte om sveonernas land. De säger att sveberna bebor den största delen av Germanien, och att dess bergstrakter sträcker sig ända till de ripheiska bergen. Där finns också floden Elbe, som Lucanus synes ha omnämnt. Den rinner upp i de nämnda fjällen och flyter mitt igenom götarnas folkstammar ned till Oceanen. Den kallas därför också Göta Elb. Sveonernas land

656 Skl 128 Skl 129 657 Skl 130 658 659 Skl 131

häst och till sjöss. Därför ser det ut som om de genom sin kraft s.220
blir herrar över övriga nordiska folk. Kungar har de av gammal ätt, men deras makt beror av folkets vilja. Vad alla gemensamt har beslutat, det måste han bekräfta, för så vitt inte Skl 133
hans avgörande, som de ibland mot sin vilja följer, befinnes 663
vara riktigare. Hemma gläder de sig alltså åt att vara jämställda, men när de drar ut i strid visar de lydnad för kungen eller för den som kungen anser för dugligare än de andra. Om de någon gång i striden råkar i trångmål, kallar de en av de många gudar, som de dyrkar, till hjälp. Efter sin seger är de i fortsättningen honom särskilt tillgivna och sätter honom framför övriga gudar. De kristnas Gud förklarar de nu efter gemensamt beslut som starkare än alla andra gudar. De andra, säger de, sviker dem ofta, han däremot står dem alltid bi som en borg i nödens tider. 664

KAPITEL 23

Av Sveriges folkstammar bor de götar, som kallas de västliga, Skl 134
närmast oss. Det finns också östliga götar. Västergötland 665
gränsar till danernas provins Skåne. Därifrån skall man på sju dagar kunna nå götarnas stora samhälle Skara. Därpå sträcker sig Östergötland utmed det baltiska havet ända till 666
Birka. Götarnas förste biskop var Thurgot, den andre Gott- 667
skalk, som prisas som en vis och god man, bortsett från att 668
han stannade hemma och föredrog överksamhet framför Skl 135
möda. Som den tredje biskopen invigde vår ärkebiskop Adalvard den äldre, en i sanning berömvärd man. När han senare 669
kom till folken utanför vårt rike, levde han så som han lärde. Ty genom ett heligt leverne och en god undervisning sägs han ha vunnit en stor mängd hedningar för den kristna tron. Han gjorde sig också namnkunnig genom underverk och kraftgärningar. På de vilda folkens begäran fick han sålunda i en nödtid regnet att falla och himlen att åter klarna, jämte andra ting som man ännu i dag begär att förkunnarna skall utföra. Denne minnesvärde man stannade i Götaland och predikade ihärdigt Herren Jesu namn för alla, och efter mången svår kamp, som han för Kristi skull gärna utstod, överlämnade han

s.221 sin segerrika kropp åt mullen, medan hans ande lagerkrönt
670 nådde himlen. Efter honom invigde ärkebiskopen för dessa
Skl 136 landskap en viss Acilinus, som inte kunde uppvisa något annat som var värdigt biskopstiteln än en väldig kroppshydda. Då han älskade köttets bekvämligheter, stannade han i vällevnad i Köln ända till sin död, medan götarna förgäves skickade
671 bud efter honom.

KAPITEL 24

Mellan Nordlandet och sveonernas land bor värmlänningar,
672 finnvedingar och andra folk. De är nu alla kristna och hör till Skarakyrkan. Norrut i gränslandet mellan sveoner och
673 nordmän bor skridfinnarna, som påstås löpa fortare än vilda
674 djur. Deras stora samhälle heter Hälsingland, för vilket ärke-
Skl 137 biskopen utsåg Stenfi som den förste biskopen, vilken han
675 med en ändring av namnet kallade Simeon. Förutom de nämnda finns det tallösa andra svenska stammar, om vilka vi vet att endast götarna, värmlänningarna och en del av skridfin-
676 narna har blivit omvända till kristendomen.

KAPITEL 25

Jag skall nu ge en kort beskrivning av sveonernas land eller
677 Sverige: i väster innefattar det götarna och samhället Skara, i norr värmlänningarna med skridfinnarna, som styrs från Hälsingland, i söder det förut omtalade baltiska havet i hela dess längd. Där ligger det stora samhället Sigtuna. I öster slutligen gränsar det till de ripheiska bergen, där det finns väldiga
678 ödemarker och höga snömassor, och där flockar av vidunderliga människor hindrar ett ytterligare framträngande. Där finns det amazoner, hundhuvuden, cykloper, som har ett enda
679 öga i pannan, vidare de varelser som Solinus kallar himantopoder och som springer på ett ben, vidare de som tycker om människokött som föda. Därför undflyr man dem och tiger också med rätta om dem. Den danske kungen, som jag ofta tänker på med tacksamhet, har berättat för mig att det från

lätt övertyga hedningarna om sanningen, så att de kom till tro på den som gjort honom, den blinde, seende.

KAPITEL 29

Påverkad av sådana underverk, lydde vår ärkebiskop genast den röst som säger: Lyft upp edra ögon och se på fälten, hur de har vitnat till skörd. Han vigde för detta område Adalvard den yngre från domkapitlet i Bremen, en man som utmärkte sig genom lärdom och redbar karaktär. Under medverkan av sändebud från den berömde kung Stenkil upprättade han för honom ett biskopssäte i samhället Sigtuna, som ligger på en enda dagsresas avstånd från Uppsala. Man kommer dit på följande sätt: från danernas Skåne kan man segla på fem dagar till Sigtuna eller Birka: ty de ligger nära varandra. Men om man reser landvägen från Skåne genom götarnas land och över Skara, Tälje och Birka, når man Sigtuna först efter en månads förlopp. 690 691 692 693 694

KAPITEL 30

Adalvard kom alltså till Sverige glödande av iver att predika evangelium, och på kort tid omvände han allá invånare i Sigtuna och dess omnejd till kristendomen. Han avtalade också med den högvördige biskop Egino i Skåne att de gemensamt skulle besöka det bekanta hednatemplet som kallas Uppsala för att pröva om de där kunde bringa Kristus någon frukt av sin möda. De var villiga att med glädje utstå all slags pina, om blott det hus nedrevs, som är centrum för den vilda vantron. När detta nedbrutits eller ännu hellre nedbränts, skulle nämligen följden bli att hela befolkningen omvände sig. När den fromme kung Stenkil hörde att denna avsikt hos Guds bekännare med ogillande omtalades bland folket, fick han dem med sluga ord att avstå från sin avsikt. Han försäkrade nämligen att de genast skulle bli dömda till döden och han själv bli avsatt eftersom han släppt in ogärningsmän i landet. Då skulle alla de som nu trodde lätt återfalla i hedendom, Skl 142 695 696 697 698 699

700 såsom man nyligen sett att det skedde i slavernas land. Bi-
S. 229 skoparna fogade sig efter kungens argument och reste i stället
701 runt till alla götarnas samhällen, där de slog sönder avgudabilder och därpå vann många tusen hedningar för kristendomen. När Adalvard därefter avlidit, insatte ärkebiskopen hos oss i hans ställe en viss Tadiko från Ramelsloh, som av kärlek
702 till buken hellre ville svälta hemma än vara apostel utomlands. Dessa upplysningar om sveonernas land och dess religiösa seder må räcka.

KAPITEL 31

Liksom Nordlandet är världens längst bort belägna land, så
Skl 143 är det lämpligt att jag placerar det sist i min bok. Det kallas
703 nuförtiden Norge. Då jag tidigare i förbindelse med sveonernas land har sagt några ord om dess läge och storlek, skall jag nu särskilt framhålla att detta land i sin längdriktning sträcker sig till Nordens allra yttersta trakter, varifrån det också har fått sitt namn. Men det tar sin början vid de klippor, som skjuter ut i det hav som brukar kallas det baltiska. Sedan böjer dess bergskammar av mot norr, och när det har rundat den brusande Oceanens kust, slutar det till sist i de ripheiska bergen, där också världen upphör, trött av ansträngningen. Norge är till följd av sina oländiga bergstrakter och sin våldsamma kyla det ofruktbaraste av alla länder, endast lämpat för boskapsskötsel. Såsom hos araberna låter man sin boskap beta långt ute i ödemarkerna. Och nordmännen lever av sina husdjur på så sätt, att de använder deras mjölk till föda och deras ull till kläder. Så fostrar landet tappra soldater, som utan att vara förvekligade genom yppighet i jordens avkastning oftare angriper andra än själva ofredas av någon. De lever i gott förhållande till de närboende sveonerna, medan danerna, även
704 om de är lika fattiga, då och då inte ostraffat angriper dem. Tvingade av brist på förnödenheter drar de omkring i hela världen och tar genom sjöröveri med sig hem väldiga rikedomar från alla länder, och på detta sätt uthärdar de sitt eget lands armod. Men sedan de antagit kristendomen och fått mottaga bättre undervisning, har de nu lärt sig att älska fred

Ur Stad, skrift och stift
kommentarer av Tore Nyberg

Här gör Tore Nyberg ett försök att anpassa Adams text till den allmänna uppfattningen sedan lång tid tillbaka att väderstrecken i Norden måste vridas medsols för att passa in i verkligheten. Man har kommit fram till att de skall vridas 90 grader!

Börje Sandén menar med sin tolkning av Adams väderstreck och annan läsning av texten att väderstrecken i själva verket är riktiga Börje Sandén 2012-01-01

Tydligast kommer hans uppfattning till uttryck i sammanfattningen i IV: 25. "Jag skall nu ge en kort beskrivning av sveonernas land eller Sverige. I väster omfattar det götarna och samhället Skara, i norr värmlänningarna med skridfinnarna, som styrs från Hälsingland, i söder det förut omtalade baltiska havet i hela dess längd. Där ligger det stora samhället Sigtuna. I öster slutligen gränsar det till de ripheiska bergen, där det finns

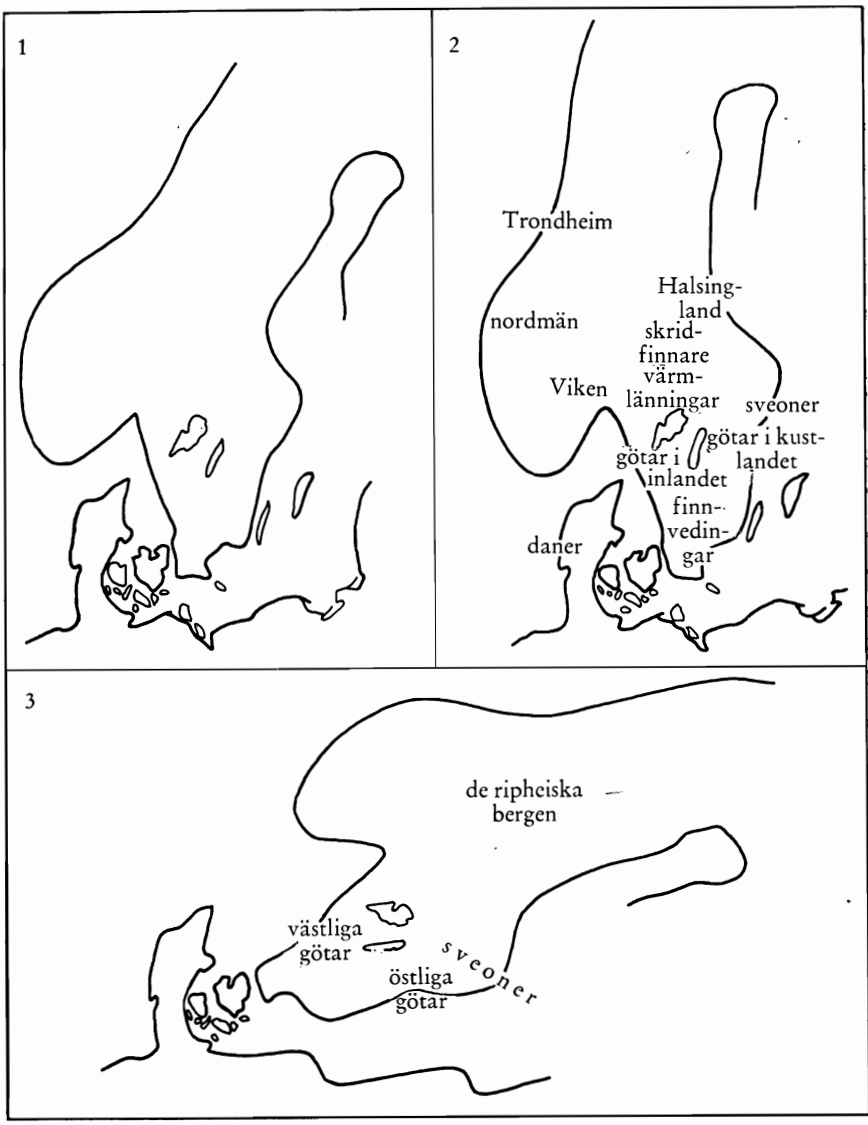

Adams upplysningar om Norden.

På bild 1 ses den skandinaviska halvön i dess verkliga geografiska läge med utsträckning från sydväst mot nordost.

Bild 2 visar Skandinavien så som vi populärt brukar föreställa oss det: som en landmassa med utsträckning i norr och söder. På kartan är några av de folkslagsnamn intecknade, som Adam tydligen fått upplysningar om från Norden. De två beteckningarna för götar finns inte i denna form i Adams text, men de två götiska folkslagen beskrivs på detta sätt som bosatta i inlandet resp längs kusten. Adam har förmodligen fått veta, att värmlänningarna bor längst i väster på gränsen mot Norge och att de ripheiska bergen ligger längst i norr.

väldiga ödemarker och höga snömassor, och där flockar av vidunderliga människor hindrar ett ytterligare framträngande."

Det är klart för var och en, som jämför denna sammanfattning med kartan, att antingen har Adam begått flera grova fel i placeringen av folkstammarna efter väderstrecken eller också hade han en annan uppfattning än vi om var norr, söder, väster och öster var.

Det är känt, att många författare i tiden före Adam trodde, att den skandinaviska halvön sträckte sig österut från Danmark, inte norrut. I sanningens namn måste man erkänna, att det på sätt och vis är riktigt. Många svenskar blir förbluffade, när man upplyser dem om, att Haparanda inte bara ligger längst norrut bland äldre stadsbebyggelser i Sverige, utan även är Sveriges östligaste kommun belägen långt öster om Gotland på längd med Riga.

Den skandinaviska halvön sträcker sig faktiskt mot nordost, inte mot norr. I dagligt tal uppfattar vi dock Norrland som beläget norr om södra Sverige. Denna missuppfattning har våra förfäder troligen delat med oss. När en lärd man i Bremen mötte sådana uppfattningar och därefter läste i litteraturen, att skandinaviska halvön sträcker sig österut, måste han nödvändigtvis rätta de felaktiga upplysningar som han på detta sätt fått in från Norden. Han trodde — i överensstämmelse med sin samtid — mera på de gamla författarna än på ögonvittnen från Norden.

Ett sätt att förklara felen i IV:: 25 är därför att man utgår från antagandet, att de angivna väderstrecken representerar sådana "rättade" väderstreck, som Adam kommit fram till genom uträkning i efterhand. Uträkningen kan ha gått till på följande sätt. Adam uppfattade att hans sagesmän berättade, att ett land låg norr om ett annat. För att "rätta" den felaktiga upplysningen måste Adam skriva att landet låg öster om det andra. Vi skall alltså "rätta tillbaka" öster till norr för att få det rätta väderstrecket, eller åtminstone för att få det väderstreck, som svarar till våra dagliga föreställningar.

Om man försöker "nyskriva" det nämnda avsnittet efter denna grund-

Adam visar i IV:25 att han använder väderstrecken som vi
Han har uppfattningen att Skandinavien går i nordlig
riktning. Det är bara östersjön som tecknas väst-öst

Bild 3 visar Skandinavien så som Adam föreställt sig dess utsträckning från väster mot öster. På ett sådant Skandinavien har Adam tänkt sig de folkslagsnamn infogade som han fått upplysning om enligt bild 2. Senast på detta stadium av hans arbetsprocess har han kallat inlandsgötarna för de västliga och kustlandsgötarna för de östliga eller sydliga. De ripheiska bergen har han placerat in längst mot öster. Då han övertog övriga folkslags relativa placering, kom värmlänningarna att bli hans nordligaste folk hitom Norge enligt denna orientering.

sats, skulle de upplysningar som vi kan anta att Adam fått av sina nordiska sagesmän, ha lytt ungefär på följande sätt: "I söder omfattar det götarna och samhället Skara, i väster värmlänningarna och skridfinnarna, som styrs från Hälsingland, i öster det förut omtalade baltiska havet i hela dess längd. Där ligger det stora samhället Sigtuna. I norr slutligen gränsar det till de ripheiska bergen, där det finns väldiga ödemarker och höga snömassor, och där flockar av vidunderliga människor hindrar ett ytterligare framträngande."

Vi märker genast, att Adams beskrivning vid detta sätt att läsa texten får en helt annan inre logik. På ett helt nytt sätt sammanfaller det med verkligheten. Det är inget tvivel om att de berg och ödemarker med okända människor, som Adam har hört talas om, är den skandinaviska fjällkedjan. Det är psykologiskt också klart, att Västergötland och Skara måste anses ligga långt i söder. Det var det första land, som missionärerna kom i kontakt med norr om skånegränsen. Vägen tvärs igenom Småland var oframkomlig vid denna tid.

Det baltiska havet i hela dess längd har våra förfäder, liksom vi själva, säkert uppfattat som liggande öster om fastlandet. Att våra förfäders sagesmän placerat värmlänningarna längst i väster av de folkstammar som hörde till sveonernas välde, är också överensstämmande med de faktiska förhållandena. Norra Dalarna, Härjedalen och Jämtland var närmast norskt land, och det är inte uteslutet, att en del av nuvarande Småland, framför allt Lagans och Nissans dalgångar (Finnveden) med passage upp till Vättern räknats som tillhörande det västliga Götalandet. Därigenom kom hela denna provins att sträcka sig så långt mot öster, att Värmland kunde betraktas som det västligaste folket.

Något problematiskt kunde det kanske se ut, att Hälsingland nämns på linje med Värmland. Den språkliga syftningen är dock entydig. Texten säger inte något om ett samband mellan dessa två områden. Det är skridfinnarna ensamma, som styrs från Hälsingland — *quorum caput Halsingland.* Det betyder ordagrant: vilkas huvud är Hälsingland. Skridfinnarnas förhållande till värmlänningarna består bara i att de är grannar.

De geografiska begreppen är visserligen rätt oklara, men inte så felaktiga, att vi inte bakom dem kan ana riktiga upplysningar från våra nordiska förfäder om att värmlänningar och skridfinnar bildar ett sammanhängande bälte som sträcker sig till Hälsingland. Upplysningarna bör ha inneburit, att värmlänningarna sades bo "västerut" — det språkliga sammanhanget i satsen behöver inte förstås så, att man skulle ha meddelat att också skridfinnarna bodde västerut, då de endast nämns i egenskap av grannfolk.

Efter att detta ställe i Adams text således utsatts för nytolkning, blir det också lättare att förstå, varför Adam inte omtalar Gotland. Sannolikt inne-

fattas denna ö i begreppet *Gothia,* Götalandet. Förklaringen bör sökas i att alla Adams upplysningar nått honom från den västliga förbindelseleden, inlandsvägen via Skara, som omtalas i IV: 29. Denna väg tog mycket längre tid men var säkrare. Sjövägen omtalas som snabb. Men den har fört utanför kusten. De som använde den har av naturliga skäl troligen undvikit att komma i kontakt med de vilda och snabbseglande eller snabbt roende invånarna, som var ute på rov och plundring.

I motsats till i söder, väster och norr enligt den nyskrivna textens väderstreck nämner Adam inte något folkslag mot öster, längs det baltiska havet. Vi kan knappast förmoda, att han trodde att östkusten var obebodd eller att han ingenting visste om folken på den sidan. Förklaringen är snarast den, att Adam redan hade nämnt det folk, som bodde längs östkusten och på öarna utanför östkusten — nämligen götarna, *Gothi.* I det tidigare nämnda stället i IV:14 säger han ju också, att götarna är bosatta fram till Birka, därefter vidtar sveonernas områden. Och Birka låg enligt Adams uppfattning på östsidan. Ännu tydligare säger han det i IV: 23: "Därpå sträcker sig det östra Götalandet utmed det baltiska havet ända till Birka."

Problemen med Birkas lokalisering är utan tvivel en följd av att två traditionslinjer bryts: dels Birka som mål för Ansgars och hans medhjälpares sjöfärder och senare Unnis försök att återfinna Ansgars Birka; dels de nya upplysningarna om Birka på 1000-talet, som nått Adam både via inlandsvägen över Skara och Telje och via kustvägen från Birka och Sigtuna (IV: 29). Problemet blev akut i samband med abbot Hiltins vigning som biskop Johannes för Birka (IV: 20) och "öarna i det baltiska havet" (skl 94; se härom vidare Hallencreutz, s 370 f).

Adams stora upptäckt, jämfört med Rimbert, är emellertid, som ovan framhållits, att det verkligen bodde livslevande *Gothi* i Norden — Rimbert hade endast talat om *Sueones.* Adams absolut flesta sagesmän i Norden måste ha angivits som tillhörande *Gothi,* götarnas folk. Annars kan man inte förklara, hur han låter götarnas inflytande sträcka sig så långt norrut som han gör, både i inlandet och på östkusten. Skall man därefter välja hemorten för Adams bästa sagesmän, om de tillhörde de "västliga" eller de "östliga" götarna, måste man rimligtvis avgöra sig för de "västliga". Där fanns både Adalvard och Egino som trovärdiga vittnen. Med hänsyn till att omnämnandet av abbot Hiltins biskopsvigning förekommer som sista upplysning i inskottet IV: 10—20 och kan uppfattas programmatiskt med hänsyn både till den fortsatta missionen bland de baltiska folken och till kampen mot Uppsalatemplet som religiöst maktcentrum bland sveonerna, måste man dra den slutsatsen att Adam hade en ganska oklar uppfattning om var Birka låg. Det gäller inte minst när man närmade sig platsen kustvägen från östsidan. Birka var för honom här ett begrepp i kampen mot hedendomen, knappast mera. Skl 94 med "öarna i det baltiska havet"